

Əliyusif MƏMMƏDOV
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN İŞLƏR
İDARƏSİNİN PREZİDENT KİTABXANASINDA YARADILMIŞ
“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI – 20” ELEKTRON SƏNƏD-
İNFORMASIYA LAYİHƏSİNİN QURULUŞU VƏ
İNFORMASIYA-AXTARIŞ İMKANLARI**

Açar sözlər: ilkin sənəd-informasiya mənbələri, törəmə sənəd-informasiya mənbələri, elektron sənəd-informasiya toplusu, faktoqrafik-xronoloji göstəricilər, Prezident Kitabxanası

Ключевые слова: первичные документально-информационные источники, вторичные документально-информационные источники, электронные документально-информационные сборники, фактографическо-хронологический указатель, Президентская библиотека

Key words: primary documentary-information sources, secondary documentary-information sources, electronic documentary-information compilation, factografical –chorological indexes, Presidential Library

2011-ci il Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində uğurlu bir il olmuşdur. Ölkəmizin bütün dövlət və qeyri-dövlət müəssisələri, təşkilatları kimi respublikanın kitabxanaları da Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının 20 illik yubileyini geniş qeyd etmiş, “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın icrasını davam etdirmiş, kitabxanalarda mütərəqqi informasiya texnologiyalarının, qabaqcıl metodların tətbiqi sahəsində yeni nailiyyətlər qazanmışlar. Məlumdur ki, Dövlət Proqramında ölkəmizin kitabxanalarının XXI əsrin çağırışlarına cavab verə bilən səviyyəyə çatdırılması istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, prioritetlər nəzərdə tutulmuşdur. Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş istiqamətlərdən kitabxanaların sənəd-informasiya resurslarının daha da inkişaf etdirilməsi, həmin resursların təşkilinin və təqdim edilməsinin yeni metodlarının tətbiqi xüsusi qeyd edilməlidir. Dövlət Proqramında bu istiqamətdə nəzərdə tutulmuş tədbirlərdən aşağıdakıları göstərmək mümkündür;

“-köklü islahatların aparılması, kitabxana- informasiya resurslarının dünya məkanına inteqrasiyasının təmin edilməsi, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi, idarələrarası koordinasiyanın təşkil;

- elektron informasiya fondlarının formalaşdırılması və virtual kitabxanaların inkişaf etdirilməsi, “Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası”nın oxucuların istifadəsinə verilməsi;

- elektron kataloq və elektron kitabxanaların yaradılması işinin təmin edilməsi, onların müasir standartlar səviyyəsinə çatdırılması;

- kompüterləşdirilmiş kitabxana infrastrukturunun qurulması, kitabxanaların yeni informasiya texnologiyaları ilə təchiz edilməsi” kimi vacib vəzifələr sadalanır [1, S.11-12.].

Göründüyü kimi, bu vacib direktiv sənəddə ölkənin kitabxanaları tərəfindən cəmiyyətin intensivləşən informasiya tələbatının lazımcına ödənilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu tədbirlər həm də kitabxana fəaliyyəti sahəsində dünyada müşahidə edilən tendensiyaya müvafiqdir. Məlumdur ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində kitabxanalara həm də vətəndaşların informasiyaya azad müəssərlik hüququnun reallaşdırıldığı bir məkan kimi də xüsusi önəm verilir [2, S.3.] Bu tendensiya müstəqillik dövründə Azərbaycanda da bərqərar olmuşdur və bu hüququn reallaşması üçün Prezident Kitabxanasında da xeyli iş görülür. Ölkəmizin ən mükəmməl kitabxanalarından biri kimi Prezident Kitabxanası qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi, yeni metodlardan istifadə sahəsində Dövlət Proqramında təsbit edilmiş məsələlərin həyata keçirilməsi istiqamətində ardıcıl və planauyğun fəaliyyət həyata keçirir.

Dövlət Proqramının qəbulundan keçən müddət ərzində kitabxanada hər il yeniliklər həyata keçirilir, fəaliyyət, xidmət prosesi daha da təkmilləşdirilir. Prezident Kitabxanasında formalaşmış bu ənənə 2011-ci ildə də davam etdirilmişdir. Məhz bu səbəbdən də 2011-ci ildə öz fəaliyyətində əhəmiyyətli nəticələrə nail olan kitabxanaların sırasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası da xüsusilə qeyd edilməlidir. Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının ildönümü ilə əlamətdar olmuşdur. Bu səbəbdən də Prezident Kitabxanası Azərbaycan həmin əlamətdar hadisəyə həsr edilmiş qiymətli töhfə hazırlamışdır. Belə ki, həmin tarixi ildönümü ilə bağlı Prezident Kitabxanası tərəfindən zəngin on layn sənəd-informasiya toplusu, “**Azərbaycan Respublikası - 20**” adlı elektron layihə hazırlanaraq tələbatçıların istifadəsi üçün Kitabxananın internet saytına yerləşdirilmişdir (<http://republic.preslib.az/index.html>).

Quruluşca mürəkkəb və geniş informasiya təminatı imkanlarına malik bu layihənin strukturuna nəzər yetirməzdən əvvəl belə mənbələrin yaradılmasının zərurətini, onların müasir kitabxana praktikasında tutduğu yerə və əhəmiyyətinə nəzər yetirmək məqsəduyğundur.

Meydana gəlməsi tarixi dörd min ildən artıq olan sənəd-informasiya təminatı müəssisəsi kimi kitabxanalar yarandıqları ilk vaxtdan indiki dövrə qədər zəngin bir inkişaf yolu keçmişlər. Yaranmasının ilk dövründə kitabxanalar o zaman qiymətli sərvət sayılan və müxtəlif maddi informasiya daşıyıcılarına yazılan sənədləri toplamaq, mühafizə etmək və onların istifadəsini təşkil etmək funksiyasını yerinə yetirirdi. Bununla paralel olaraq kitabxanalarda həmin sənəd fondunun tərkibini açan ilk biblioqrafik mənbələr-siyahı formalı kataloqlar yaradıldı. Təbii ki, ən qədim dövrlərdən başlayaraq kitabxanaçıların xidməti təkcə istifadəçiyə sənəd verməklə məhdudlaşmırdı. Onlara həm də şifahi şəkildə sənədlərin məzmununu açan, indiki terminologiya ilə desək, “kontent xarakterli” informasiya, həm də sənədləri identifikasiya edən ikinci səviyyəli – biblioqrafik informasiya verilirdi. Bizim eranın başlanğıcında isə kitabxanalar öz sənəd-kommunikasiya funksiyaların daha da genişləndirərək sənədlərin duplikasiyası (nüsxələrinin köçürülərək çoxaldılması) və tələbatçılara təkcə öz fondlarında olan sənədlər haqqında deyil, harada saxlanmasıdan asılı olmayaraq ümumiyyətlə mövcud olan sənədlər haqqında siyahılar, göstəricilər şəklində biblioqrafik informasiya verməyə başladılar.

Bizim fikrimizcə kitabxana işinin tarixin sonrakı iki min illik inkişafında yerinə yetirdiyi əsas vəzifədə əhəmiyyətli bir yenilik müşahidə edilməmişdir. Belə yeniliklər ancaq XX əsrin ikinci yarısından etibarən tədricən yeni informasiya texnologiyalarının sənəd-kommunikasiya sistemə nüfuz etməsi ilə başlamışdır. İnformasiyanın emalını, saxlanması, onun axtarılmasını, tələbatçılara təqdim edilməsini dəfələrlə sürətləndirən və asanlaşdıran belə texnologiyaların əvvəlcə nəşriyyatlarda, elmi və texniki informasiya orqanlarında tətbiq edilməsinin ardınca onlar kitabxana işinə də yol tapdılar. Əgər biz kitabxana işində yeni texnologiyalarının tətbiqinin ən parlaq nümunəsi kimi qəbul edilən elektron kataloqun (biblioqrafik verilənlər bazalarının) yaradılması prosesinə nəzər salsaq, bu yeniliyin yerinə yetirdiyi funksiya baxımından ənənəvi kataloq və kartotekadan prinsipcə bir fərqi olmadığını görürük. Burada fərq bu işin daha asan və daha səmərəli, texnikanın və proqram təminatının tətbiqi ilə görülməsi, bir sənədin biblioqrafik yazısının ancaq bir dəfə (elektron formada) yaradılması və sonradan dəfələrlə ən müxtəlif məqsədlərlə istifadə edilmək, daxili kompüter şəbəkəsində, internetdə yerləşdirmək, bu şəbəkələrlə istənilən ünvana göndərmək imkanının olmasıdır.

Kitabxana tərəfindən nəşriyyatlar və digər müəssisələr tərəfindən yaradılmış elektron sənədlərin qəbul edilərək (komplektləşdirilərək) oxuzalı və ya abonement vasitəsi ilə tələbatçıların istifadəsinə təqdim

edilməsinə gəldikdə, burada da kitabxananın ənənəvi funksiya və xidmət istiqamətlərinə prinsipcə fərqli bir yeniliyin əlavə edilməsini söyləmək mümkün deyil.

XXI əsrin astanasında kitabxana fəaliyyətində yeni informasiya texnologiyalarının geniş miqyasda tətbiqi və rəqəmli kitabxanaların yaradılması ilə əlamətdar olmuşdur. Məlumdur ki, yeni informasiya texnologiyalarının kitabxana işinə tətbiqi sahəsində ilk mövqə ABŞ kitabxanalarına məxsusdur. Məhz buna görə də “rəqəmli kitabxanalar” (“digital libraries”) termini ilk dəfə məhz bu ölkədə fəaliyyət göstərən Milli Tədqiqat Təşəbbüsləri üzrə Korporasiyanın 1988-ci il üçün illik hesabatında istifadə edilmişdir [4]. Belə kitabxanalar tələbatçıların sənəd-informasiya təminatını coğrafi və zaman məhdudiyəti olmadan rəqəmli sənədlərlə yüksək keyfiyyətlə həyata keçirməyə imkan verirlər.

Bizim fikrimizcə, XX əsrin son rübü və XXI əsrin əvvəllərində həm ənənəvi, həm də rəqəmli kitabxanaların fəaliyyətində, onların yerinə yetirdiyi xidmətdə meydana gəlmiş əsas yeniliklərdən biri ənənəvi fondlarda və ya əlçatar səviyyəli digər mənbələrdə olan sənəd və informasiya resurslardan istifadə etməklə, yeni tərtibat, kompozisiya əməliyyatlarını yerinə yetirməklə nisbi yeniliyə malik (törəmə) sənəd-informasiya resursları yaradılmasıdır. Beləliklə, bir sənəd-kommunikasiya institutu olmaqla kitabxana informasiya tələbatının öyrənilməsinin müxtəlif metodlarını tətbiq etməklə özünün tələbatçılarının hansı mövzulu, istiqamətli, janrlı və s. xassəli sənəd formasında olan informasiyaya ehtiyacları olduğunu müəyyənləşdirir və öz fondunda olan sənəd resurslarından istifadə etməklə həmin tələbatı daha məqsədəyönlü, dolğun ödəməyə imkan verən informasiya mənbələri yaradır. Biz bu elektron sənəd-informasiya toplularını ona görə “törəmə” adlandırırıq ki, burada olan informasiya öz mənşəyinə görə əsasən orijinal olmayıb, kitabxananın fondunda olan ayrı-ayrı sənədlərin (monoqrafik əsərin, dövrü nəşrlərdə dərc edilmiş materialın) tam mətnlərinin və ya onların ayrı-ayrı bölmə və hissələrinin, fraqmentlərin məcmusudur. Bir çox halda belə sənəd-informasiya resursunun əsas hissəsinə digər komponentlər də əlavə edilə bilər. Belə əlavə komponentlərə sənəd-informasiya resursunun mövzusuna, istiqamətinə uyğun olan, bütöv şəkildə təqdim edilməsi məqsədəuyğun hesab edilən kitablar, məqalələr və digər bütöv (tam) sənədlər, mövzu ilə bağlı əlavə mütləq edilməsi məsləhət bilinən digər kitabların, məqalələrin və digər tam sənədlərin bibliografik siyahısı, əlavə olaraq illüstrasiyalar, xəritələr, video və audiofayllar aiddir.

Müşahidələr göstərir ki, aktual mövzu istiqamətli və tələbatçı ünvanlı belə resursların yaradılması bu tipli istifadəçi tələbatının ödənilməsinin effektivliyini dəfələrlə yüksəltməyə imkan verir. Çünki,

çox az oxucu kitabxananın sənəd-informasiya resursunu kitabxanaçının özü qədər dərindən təhlil edər, fonda olan relevant ilkin sənədləri kitabxanaçı qədər peşəkar səviyyədə, tamlıqla aşkara çıxara, onlardan bitkin bir kompozisiya yarada bilər. Bu baxımdan kitabxananın mütəxəssisləri tərəfindən tərtib edilən belə mənbələr əhəmiyyətinə görə əvəzsizdir.

Əlbəttə, kitabxanalarda belə sənəd-informasiya resurslarına tələbat əvvəllər də var idi və onları ənənəvi üsullardan istifadə etməklə yaratmaq da prinsipcə mümkün idi. Sadəcə olaraq, bu iş xeyli çox vaxt və işçi qüvvəsi tələb etdiyi üçün onu həyata keçirmək praktik olaraq qeyri-mümkün idi. Belə mənbələrin yaradılması üçün texniki imkan yalnız kitabxanalarda yeni informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsi və onların potensial imkanlarının öyrənilməsi ilə mümkün olmuşdur.

Dünya kitabxanalarında haqqında bəhs etdiyimiz tipli törəmə sənəd-informasiya resursları ilk dəfə XX əsrin 90-cı illərinin sonlarında ABŞ kitabxanalarında yaradılmağa başlamışdır. Bu iş ilk növbədə həmin ölkənin təhsil müəssisələrindəki, əvvəlcə universitetlərdə, sonra isə ümumtəhsil məktəblərindəki kitabxanalarda (məktəb media mərkəzlərində) həyata keçirilməyə başladı və belə resurslar təhsil subyektlərinin sənəd-informasiya tələbatını daha tez və dolğun ödəmək məqsədinə xidmət edirdi.

Azərbaycanda isə bu tipli resursların yaradılması sahəsində ilk praktiki işlər məhz Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasında həyata keçirilmişdir. Məlumdur ki, bu kitabxana Azərbaycanda kitabxana-bibliografik proseslərdə yeni informasiya texnologiyalarının, yeni metodların tətbiqi sahəsində aparıcı mövqelərə malikdir. Elektron kataloqla bağlı tammətnli verilənlər bazasının, fonda daxil olan dövrü və ardı davam edən sənədlərin elektron kartotekasının yaradılması işi respublikamızda məhz bu kitabxanada mənimsənilmişdir. Eləcə də, ölkəmizin kitabxanaları arasında ilk dəfə olaraq məhz burada sənəd-informasiya topluları tipli elektron resurslar yaradılmağa başlanmışdır. Bunlar 2004-cü ilin avqustunda istifadəyə verilmiş “Xoşməramlı səfir” və “Azərbaycanda Olimpiya hərəkəti” adlı sənəd-informasiya toplularıdır. Həmin ilk mənbələrin yaradılmasından indiyədək Prezident Kitabxanasında elektron sənəd-informasiya topluları- **13 adda e-resurs və 9 adda e-layihə** yaradılmışdır. Bu toplular kitabxananın missiyası, onun fəaliyyətinin əsas istiqaməti və istifadəçilərin sənəd-informasiya tələbatının əsas istiqamətlərinə müvafiq olaraq tərtib edilmişdir. Məlum olduğu kimi, Kitabxananın fəaliyyətində əsas istiqamət ölkənin ali icra hakimiyyəti orqanlarının sənəd-informasiya tələbatının ödənilməsi, Azərbaycan dövlətçiliyi, idarəetmə sistemi, iqtisadiyyatı, sosial quruculuğu, tarixi və digər ölkəşünaslıq

mövzuları üzrə tədqiqat aparan mütəxəssislərə sənədlə və bibliografik informasiya ilə yardım edilməsi olmuşdur. Adları çəkilən sənəd-informasiya toplularının mövzusu seçilərkən, onun dil, janr istiqaməti, həcmi və quruluşu müəyyənləşdirilərkən məhz həmin amillər nəzərə alınmışdır. Bu səbəbdən də həmin topluların sırasında ölkə başçısı Prezident İlham Əliyevin, ölkənin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətləri, ümummilli lider Heydər Əliyevin irsinin, onun haqqında ədəbiyyatın müxtəlif aspektlərdən təhlilinə və kitabxananın məramı, fəaliyyət istiqaməti ilə əlaqədar digər aktual mövzulara üstünlük verilmişdir. Bu sənəd-informasiya toplularından “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqləri, çıxışları, müsahibələri, bəyanatları: 2003-2011”. “İlham Əliyev və Azərbaycanın neft diplomatiyası”, “Əsrin müqaviləsi - 15 il”, “Azərbaycanda Olimpiya hərəkəti”, “Xoşməramlı səfir”, “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”, “Azərbaycanlıların soyqırımı və deportasiyası” kimi elektron resursları, “Heydər Əliyev: Elektron Sənədlər toplusu”, “Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin xarici siyasət fəaliyyəti”, “Odlar Yurdu Azərbaycan”, “XX əsrin faciəsi – Xocalı soyqırımı” “Azərbaycan. Dövlət rəmzləri və atributları”, “Təcavüz. 20 yanvar. Bakı” kimi elektron layihələri xüsusi qeyd etmək olar, Qeyd edək ki, bu sənəd-informasiya toplularının müvafiq mövzuları və onların ayrı-ayrı hissələri mütəmadi olaraq yeni sənədlərlə zənginləşdirilir və onlar Kitabxananın internet saytında hamının sərbəst istifadəsi üçün yerləşdirilmişdir.

Yeni kitabxana texnologiyaların yaradılması və tətbiqi sahəsində tanınmış mütəxəssislər A.M. Zemskov və Y. L. Şrayberq müasir sənəd informasiya resurslarından bəhs edərkən bu resursları müxtəlif əlamətlərə görə təhlil etmiş, onların fərqləndirici əlamətlərindən biri kimi onların çap olunmuş sənəd-informasiya resurslarına münasibəti baxımdan növünü fərqləndirmiş və öz növbəsində, bunu da üç altnövlə ayırmışlar. Bunlar çap analoqları olmayan elektron resurslar, mövcud çap edilmiş sənədlərin dəstəklənməsi (onların mühafizəsi, istifadənin daha səmərəli təşkili və s.) üçün yaradılan elektron resurslar və çap edilmiş sənədlərin əsasında yaradılan, lakin uzun müddət saxlanmaq üçün nəzərdə tutulmayan elektron informasiya resurslarıdır [3, S.56.]. Prezident Kitabxanasında yaradılan elektron sənəd informasiya toplularını (“e-resurslar” və “e-layihələr”) bu alimlərin təklif etdiyi yuxarıdakı təsnifatla tutuşdursaq bu topluların fərqləndirici əlamətlərinin həmin təsnifatdakı ayrı-ayrı altnövlərin əlamətlərindən daha geniş olduğunu müəyyənləşdirə bilərik. Belə olduğu təqdirdə, bizim fikrimizcə, yuxarıda verilən təsnifata onun iki ayrıca altbölməsinin əlamətlərini özündə birləşdirən “kompleks” adlı yeni bir altnöv əlavə edilməsi məqsədəuyğun hesab edirik. Çünki

Prezident Kitabxanasında yaradılan elektron sənəd informasiya topluları həm çap analoqu olan, həm də belə analoqu olmayan sənədlər əsasında tərtib edilir. Bunlardan əlavə, Kitabxanada tərtib edilən toplularda bu alimlərin nəzərdə tutmadığı tərkib hissələr də vardır. Bu işə digər kitabxanaların fəaliyyətində analoqu olmayan və Prezident Kitabxanasının öz mütəxəssislərini tərəfindən tərtib edilən faktoqrafik-xronoloji göstəricilərdir ki, hansılar ki, Kitabxananın bir sıra vacib “e-layihə” tipli topluları üçün tərtib edilmişdir.

Prezident Kitabxanası tərəfindən həyata keçirilmiş son layihə olan **“Azərbaycan Respublikası – 20” adlı** elektron layihəsi bu kitabxanada sənəd-informasiya toplularının yaradılması sahəsində əhəmiyyətli mərhələ hesab edilə bilər. Əlamətdar haldır ki, bu elektron layihə əlamətdar tarixə uyğun olaraq 2011-cü ilin oktyabr ayının 21-də istifadəyə verilmişdir.

İndi işə Prezident Kitabxanasının Azərbaycan Respublikasının Dövlət müstəqilliyinin bərpasının 20 illiyinə həsr edilmiş **“Azərbaycan Respublikası – 20” adlı** elektron layihəsinin (sənəd-informasiya toplusunun) quruluşu və informasiya axtarış imkanları ilə bir qədər yaxından tanış olaq.

Layihə iyerarxik struktura malikdir. Belə ki, oradakı materiallar 9 tematik hissədən, onların daxilində 29 bölmədən və onların da tərkibində altbölmələrdən ibarətdir. Layihənin yaradılmasında mövzu ilə əlaqədar kitablardan, məqalələrdən və internetdəki informasiya resurslarından bacarıqla istifadə edilmişdir. Layihə ölkəmizlə yanaşı, müxtəlif ölkələrdə yaşayan, müxtəlif dillərdən istifadə edən auditoriya üçün nəzərdə tutulmuşdur və buna görə də, onun Azərbaycan, ingilis və rus versiyaları yaradılmışdır və həm də ayrı-ayrı dillərdə bu mövzuda kitabların, dövrü mətbuat materiallarının mövcudluğundan asılı olaraq, dil versiyaların bölmələrində, tərkibindəki materialların tərkibində və həcmində müəyyən fərqlər mövcuddur. Layihədəki mətnlər internet vasitəsi ilə çox asan açılan, mətni sənədlərin tərtibi üçün geniş yayılmış pdf fayl formatındadır. Qeyd edək ki, Prezident Kitabxanasının digər elektron sənəd-informasiya resurslarında olduğu kimi, bu layihənin müvafiq bölmələri də daim yeni materiallarla zənginləşdirilir.

Layihənin birinci hissəsi **“Ümumi məlumat”** adlanır. O, iki bölmədən ibarətdir. **“Azərbaycan bu gün”** adlanan birinci bölmədə Azərbaycan Respublikasının coğrafi mövqeyi, ərazisi, əhalisi, şəhərləri, inzibati-ərazi bölgüsü haqqında qısa məlumat verilir.

Məlumdur ki, Azərbaycanın tam dövlət müstəqilliyi qazanması və onun bərpası çətin və xeyli zaman davam etmiş bir prosesdir. İstifadəçilərə bu barədə məlumat birinci hissənin **“Müstəqilliyə qədərki**

tarixin qısa xülasəsi” adlı ikinci bölməsində verilir. Burada ən qədim dövrlərdən başlayaraq indiki günədək Azərbaycan tarixinin əsas məqamları barədə yığcam məlumat verilir. Bu zaman tarixi dövrləşmə kimi ən qədim zamanlardan XX əsrin əvvəllərinə qədərki dövr, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü, Sovet dövrü və ən yeni dövr fərqləndirilir.

Layihənin ikinci hissəsi **“Müstəqil Azərbaycan”** adlanır. Bu hissə dörd bölmədən ibarətdir. **“Dövlət müstəqilliyinin bərpası və qorunub saxlanması”** adlanan birinci bölmə XX əsrin 80-ci illərinin sonunda Azərbaycanda baş verən hadisələrdən, müstəqillik ideyalarının geniş yayılmasından, bu istiqamətdə mübarizədən və nəticədə dövlət müstəqilliyinin bərpasından bəhs edir.

Azərbaycanın müasir dövlət quruluşu barədə dolğun təsəvvür yaratmağa xidmət edən **“Dövlət hakimiyyəti və milli təhlükəsizliyin təminat sistemi”** adlanan ikinci bölmə müasir dövrdə Azərbaycanın dövlət hakimiyyəti sistemi, ölkənin milli təhlükəsizliyini təmin edən dövlət qurumları haqqında məlumat verir.

“Hüquqi dövlət quruculuğu” adlanan üçüncü bölmə Azərbaycanda hüquqi dövlət qurmaq sahəsində əsas ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyularaq Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilən ardıcıl işdən, bu sahədə məhkəmələrin rolundan, respublika qanunları ilə təsbit edilmiş insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsindən, həmin sahədə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıqdan bəhs edir. Bölmənin ancaq Azərbaycan versiyası vardır.

Azərbaycan həm Xalq Cümhuriyyəti, həm də müstəqilliyin bərpası dövründə fəal şəkildə beynəlxalq əlaqələr qurmuş, dünya birliyində layiqli mövqe qazanmışdır. Bu səbəbdən də həmin mövzu istiqamətinə ayrıca bölmə həsr edilmişdir. **“Azərbaycan beynəlxalq arenada”** adlanan həmin (dördüncü) bölmə Azərbaycanın dünya miqyasında ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara üzv olmasına və onlarla əməkdaşlığa dair materialları özündə əks etdirir. Bu bölmə 9 altbölmədən ibarətdir. Birincidə beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin ümumi məsələlərindən bəhs edilir, qalan altbölmələrdə isə BMT, Avropa İttifaqı və digər beynəlxalq təşkilatlarla (cəmi 8 təşkilat) ölkəmizin əlaqələri işıqlandırılır.

Məlumdur ki, həm ümummilli lider Heydər Əliyev, həm də onun əməllərinin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev ölkəmizin iqtisadi inkişafına, xalqımızın rifah halının yaxşılaşdırılmasına müstəsna əhəmiyyət vermişlər. Bu prioritet müasir dövrdə də Azərbaycan dövlətçiliyinin diqqət yetirdiyi sahələrdən biridir. Layihənin üçüncü- **“Sosial-iqtisadi inkişaf”** adlı hissəsi həmin məsələyə həsr edilmişdir. Bu hissə 7 bölmədən ibarətdir. **“Ümumi məlumat”** adlanan birinci bölmədə dövlət

müstəqilliyinin bərpasından sonra Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın ümumi icmalı verilir.

“**Sənaye**” adlanan ikinci bölmə dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra Azərbaycanda sənayenin müxtəlif sahələrinin inkişafı sahəsində qazanılmış uğurlardan, “**Kənd təsərrüfatı**” adlanan üçüncü bölmə dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra Azərbaycanda kənd təsərrüfatının nailiyyətlərindən, “**Neft strategiyası**” adlanan dördüncü bölmə müstəqil Azərbaycanın sosial-iqtisadi dirçəlişində mühüm əhəmiyyətə malik neft sənayesinin inkişafı sahəsində siyasətin həyata keçirilməsindən, “**İKT**” adlanan beşinci bölmə Azərbaycanda dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı sahəsində görülmüş işlərdən, “**Regionların sosial-iqtisadi inkişafı**” adlanan altıncı bölmə Azərbaycanda müstəqillik dövründə regionların sosial-iqtisadi inkişaf üzrə hazırlanaraq həyata keçirilən işlərdən, bu istiqamətli Dövlət Proqramlarının reallaşdırılmasından bəhs edir.

Bu hissənin nisbətən geniş əhatəli “**Sosial sahə**” adlanan yeddinci bölməsində isə müstəqillik dövründə ölkəmizdə təhsilin, elmin, səhiyyənin, mədəniyyətin, turizmin və idmanın inkişafının ümumi icmalını verilir. Burada həmin sahələrin hər birinə ayrıca altbölmə həsr edilmişdir.

Azərbaycanın müstəqilliyi ilə bağlı araşdırma aparən tədqiqatçıları, mətbuat nümayəndələrini, eləcə də, bu mövzu ilə maraqlanan geniş oxucu kütləsini bu məsələ ilə bağlı rəsmi sənədlər çox maraqlandırır. Layihənin belə mənbələrin toplandığı dördüncü hissəsi “**Sənədlər**” adlanır. Bu hissə dörd bölmədən ibarətdir. Birincidə Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini bərpa etmək haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 30 avqust 1991-cu il tarixli Bəyannaməsinin, ikincidə Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında 18 oktyabr 1991-ci il tarixli Konstitusiya Aktının, üçüncüdə 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının, “**Digər sənədlər**” adlı sonuncu bölmədə isə 1990 -2008-ci illərdə qəbul edilmiş bir sıra qanunların mətnləri verilmişdir. Sonuncu bölmənin ingilis versiyası yoxdur

Layihənin beşinci hissəsi “**Müstəqilliyin ildönümünə dair materiallar**” adlanır. Bu hissə iki bölmədən ibarətdir. “**Nitqlər, çıxışlar, müraciətlər, fərman və sərəncamlar**” adlanan birinci bölmə ayrı-ayrı illərdə dövlət müstəqilliyinin bərpasının ildönümü tarixləri ilə əlaqədar keçirilən tədbirlərdə ümummillə lider Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin söylədikləri nitqlər, çıxışlar, təbriklər, bu məsələ ilə əlaqədar imzaladıqları fərman və sərəncamlar öz əksini tapmışdır.

“Xarici ölkələrdə keçirilən tədbirlər” adlanan ikinci bölmədə dünyanın müxtəlif ölkələrində Azərbaycanın səfirlikləri və digər qurumlar tərəfindən respublikamızın öz dövlət müstəqilliyini bərpa etməsinin ildönümləri ilə əlaqədar keçirilmiş tədbirlər haqqında məlumat verilir.

Layihənin altıncı hissəsi **“Xronologiya”** adlanır. Azərbaycan kitabxana praktikasında əhəmiyyətli yeniliyin nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilən bu hissə ölkəmizdə bu mövzu ilə əlaqədar tərtib edilmiş ilk faktoqrafik-xronoloji informasiya mənbəyidir. Bu bölmədə müstəqillik ərəfəsində və müstəqillik illərində (1988-2011-ci illər ərzində) baş vermiş ən mühüm hadisələr haqqında lakonik məlumat verilmişdir. Burada 1980-ci il 20 fevral tarixindən 2011-ci ilin 25 oktyabrına qədər cədvəl şəklində hər sətirdə əvvəlcə tarixlər göstərilmiş, onun qarşısında isə həmin tarixin müstəqillik baxımından nə ilə əlamətdar olduğu izah edilmişdir. Bu təqdirəlayiq bölmənin həcmi 45 səhifədir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Prezident Kitabxanasının sənəd-informasiya toplularının əksər hissəsində toplunun mövzusu ilə əlaqədar müstəqil mənbə kimi əhəmiyyət kəsb edən sanballı kitabların və məqalələrin tam mətnləri ayrıca bölmədə cəmlənir və tələbatçıların istifadəsinə verilir. Təqdim edilən layihənin **“Elektron resurslar”** adlanan yeddinci hissəsi də həmin funksiyanı yerinə yetirir. Burada Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi mövzusunda dair ən əhəmiyyətli kitab və məqalələrin tammətnli elektron versiyaları toplanmışdır. Onun daxilində **“Kitablar”** adlanan birinci bölmədə Azərbaycan dilində 54 adda, ingilis dilində 6 adda, rus dilində isə 36 adda kitabın elektron versiyaları toplanmışdır. **“Məqalələr”** adlanan ikinci bölmədə 169 adda (ümumi həcmi 801 səhifə), ingilis dilində 38 adda (ümumi həcmi 190 səhifə), rus dilində 28 adda (ümumi həcmi 126 səhifə) məqalənin tammətnli elektron versiyaları toplanmışdır.

Layihənin səkkizinci hissəsi **“Biblioqrafiya”** adlanır. Burada Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi mövzusunda dair əlavə mənbə kimi istifadəsi tövsiyə edilən kitab, məqalə və dissertasiya avtoferatlarının biblioqrafik siyahısı verilmişdir. Buradakı materiallar nəşr növlərinə görə üç bölməyə ayrılmışdır. **“Kitablar”** adlanan birinci bölmədə 1996-cı ildən başlayaraq indiyə qədər Azərbaycanın müstəqilliyi ilə əlaqədar mövzu üzrə nəşr edilmiş kitablar haqqında məlumat verilir. Həmin kitabların biblioqrafik təsvirləri dillər üzrə qruplaşdırılmış, onun daxilində isə material əlifba ardıcılığı ilə düzülmüşdür. Bu zəngin biblioqrafik mənbədə Azərbaycan dilində 697 adda, xarici dillərdə isə 75 adda kitabın biblioqrafik təsviri toplanmışdır.

“Məqalələr” -**“Dövri mətbuat. Dövlət müstəqilliyinin bərpasının iyirminci ildönümünə həsr olunmuş tədbirlər”** adlanan

ikinci bölmədə 2004-cü ildən başlayaraq indiyə qədər Azərbaycanın müstəqilliyi ilə əlaqədar mövzular üzrə dərc edilmiş məqalələr haqqında biblioqrafik məlumat verilir. Müstəqilliyin 20 illiyi ilə bağlı tədbirlər haqqında biblioqrafik informasiya ayrıca bölmədə verilmişdir. Bölmədəki material düz xronoloji ardıcılıqla düzülmüşdür. Burada Azərbaycan dilində 349 adda, ingilis dilində 14 adda, rus dilində isə 88 adda materialın biblioqrafik təsviri öz əksini tapmışdır.

“**Avtoreferatlar**” adlanan üçüncü bölmədə ictimai elmlərin müxtəlif sahələrində Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi ilə əlaqədar mövzular üzrə ölkəmizdə müdafiə edilmiş alimlik dissertasiyalarının avtoreferatlarının biblioqrafik siyahısı verilmişdir. Bunlardan 112 avtoreferat Azərbaycan, 50 avtoreferat isə rus dilindədir. Bölmədəki material əvvəlcə dillər üzrə qruplaşdırılmış, onun daxilində isə əlifba ardıcılığı əsas götürülmüşdür.

Layihənin doqquzuncu hissəsi **“Fotoqalereya. Müstəqil Azərbaycanın keçdiyi tarixi yolun qısa fotoxronikası”** adlanır. Burada Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi mövzusunda ən əhəmiyyətli məqamları əks etdirən 78 ağ-qara və rəngli sənədli fotosəkil toplanmışdır.

Beləliklə, bu zəngin layihənin hər üç dil versiyasında təqdim edilmiş materialların ümumi həcmi 3142 səhifə təşkil edir. Bura əlavə kimi verilmiş materialları (kitab və məqalələrin tam mətni) və biblioqrafik siyahıları da əlavə etsək, həmin rəqəm bir xeyli dəfə də artar. Bu elektron layihənin həm həcmnin, zənginliyinin, həm də quruluşunun ənənəvi nəşrlərlə, eləcə də digər internet informasiya resursları ilə müqayisəsi belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, bu layihə indiyə qədər Azərbaycan Respublikasının öz dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi mövzusunda yaradılmış ən geniş əhatəli və zəngin informasiya mənbəyidir. Bundan əlavə, haqqında bəhs etdiyimiz layihənin quruluşunun və informasiya-axtarış imkanlarının təhlili göstərir ki, bu gün Prezident Kitabxanasında elektron sənəd-informasiya topluları kimi orijinal və faydalı sənəd-informasiya mənbələrinin yaradılması sahəsində bitkin bir metodika formalaşmışdır və Kitabxananın bu faydalı örnəyi respublikanın digər kitabxanaları tərəfindən öyrənilməli və hər bir kitabxana bunu öz profilinə uyğun olaraq yaradıcılıqla tətbiq edilməlidir. Fikrimizcə, digər iri kitabxanaların da bu metodikadan istifadə etmələri ümumilikdə Azərbaycan kitabxanalarının sənəd-informasiya resurslarının inkişafına yeni təkan verə, ölkəmizdə qəbul edilmiş müvafiq direktiv sənədlərdə nəzərdə tutulmuş cəmiyyətin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi sahəsində yeni və xeyli əhəmiyyətli mərhələ ola bilər.

Bu layihənin informasiya təminatı baxımından necə aktual olması layihənin materiallarının saytda yerləşməsindən sonra sayta olan müra-

ciətlərin xeyli artması və bu resurs barədə istifadəçi rəyləri də sübut edir. Ümid etmək olar ki, bu zəngin elektron layihə bundan sonra həm Respublikamızda, həm də onun hüdudlarından kənarında bu mövzu ilə maraqlanan istifadəçilərin informasiya tələbatlarının ödənilməsində getdikcə daha artıq populyarlıq qazanacaq və tədqiqatçılara daha çox fayda gətirəcəkdir.

Yuxarıdakı faktlara əsaslanmaqla Prezident Kitabxanasında yaradılmış on layn tipli elektron sənəd informasiya topluları (o cümlədən, **“Azərbaycan Respublikası - 20 “**elektron layihəsi) haqqında deyilənləri belə yekunlaşdırıla bilər:

- müasir dövrdə kitabxanaların fəaliyyətində fonda olan sənədlər və digər mənbələr əsasında tərtib edilən sənəd-informasiya toplularının yaradılması kitabxanaların fəaliyyətində **prinsipcə yeni istiqamət kimi** qiymətləndirilə bilər;

- elektron sənəd-informasiya məhsullarının yeni növü- elektron sənəd-informasiya topluları respublikamızda ilk dəfə olaraq Prezident Kitabxanasında tərtib edilməyə başlanmışdır;

-bu topluların tərkibində həm çap analoqu olan, həm də belə analoqu olmayan elektron sənəd və internet mənbələrindən götürülmüş materiallardan istifadə edilir, bir sıra hallarda buraya kitabxananın öz mütəxəssisləri tərəfindən tərtib edilmiş materiallar əlavə edilir və bununla da kitabxananın fonunda olan sənədlərin məzmununun daha aşkar açılmasına yardım edir;

-Prezident Kitabxanasında belə mənbələrin mövzu istiqaməti müəyyənləşdirilərkən kitabxananın missiyası və profili nəzərə alınır;

-bu topluların yaradılması təcrübəsinin 7 illik müddət ərzində tərtib edilmiş 22 adda toplu artıq Prezident Kitabxanasında yaradılmış bu tipli mənbələrin bütöv bir kompleksini əmələ gətirmişdir və bu siyahı daim genişlənilir. ;

-kitabxanada yaradılmış bu tipli mənbələrin əksəriyyəti mütəmadi olaraq yeni materiallarla tamamlanır;

-kitabxanada yaradılmış bu tipli mənbələrin bir çoxu üçdillidir ki, bu da onlardan nəinki ölkəmizdə, eləcə də onun hüdudlarından kənarında istifadə edilməsi üçün imkanlar yaradır.

Beləliklə, Prezident Kitabxanasında yaradılmış **“Azərbaycan Respublikası - 20 “** elektron layihəsi burada yaradılmış digər on layn tipli elektron sənəd informasiya topluları kimi ölkəmizdə tələbatçıların sənəd-informasiya təminatında yeni istiqamət kimi qiymətləndirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi nəzəri və metodiki jurnal. - 2008. - N2.- S. 6-31.*

2. *Əhmədov, Mayıl. Müasir tipli kitabxana informasiya cəmiyyətinin atributudur // Azərbaycan. – 2006. – 20 avqust. – N186. – S.3.*

3. *Земсков А.М., Шрайберг Я.Л. Электронные библиотеки: учеб. пособие.- М.: Либерия, 2003.-352 с.*

4. http://en.wikipedia.org/wiki/Digital_library

A. МАММАДОВ

СТРУКТУРА И ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТАЛЬНО - ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОЕКТА «АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА -20» СОЗДАННОГО В ПРЕЗИДЕНТСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ УПРАВЛЕНИЯ ДЕЛАМИ ПРЕЗИДЕНТА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены структура, свойства и методические особенности он-лайн электронного документально – информационного проекта «Азербайджанской Республике -20 лет» созданного в Президентской библиотеке Управления делами Президента Азербайджанской Республики в сравнении с другими он-лайн электронными документально – информационными сборниками, составленными в этой библиотеке.

A.MAMMADOV

STRUCTURE AND INFORMATION SEARCH FEATURES OF ELECTRONIC DOCUMENTARY-INFORMATION PROJECT “AZERBAIJAN REPUBLIC -20” OF THE PRESIDENTIAL LIBRARY OF ADMINISTRATIVE DEPARTMENT OF THE PRESIDENT OF AZERBAIJAN

SUMMARY

The article describes the structure, properties and methodological features of the on line electronic documentary - information project "Azerbaijan -20" created in the Presidential Library of the Administrative Department of the President of Azerbaijan in comparison with other electronic documents - information collections that were composed in this library.